

Поетичний код Петра Мідянки

Петро Мідянка – український поет, який живе і працює у Закарпатті. Йому не бракує популярності в Україні і за її межами («поет з великої літери», «бренд Закарпаття», «екзотичний патріарх української поезії», «широколузький феномен», «апостол поетичної гетерогенності»), його книги миттєво розкуповуються в магазинах. Про нього пишуть, та все більше екстравагантно, поверхово, його читають і видають мізерними накладками, тож книги П. Мідянки є не в усіх бібліотеках Ужгорода і Мукачева хоча б у одному екземплярі, не кажучи вже про віддалені села. Водночас, не поміченою не залишилась жодна збірка поета. Данину мідянківській екзотичності віддали журналісти О. Гаврош, М. Фединишинець. С. Федака, В. Бездір, науковий літературознавчий рівень дослідження започаткували літературознавці та письменники Н. Вигодованець, Є. Баран, А. Бондар, В. Моренець, В. Єшкілев, В. Махно, І. Андрусак, М. Рябчук та інші.

Цікавість до творчості П. Мідянки була підігріта певною міфологізацією його особистості: відлюдник, самотник, мовчун, аскет, селяк, постмодерністський блазень (товаришування з літературною групою «Бу-Ба-Бу»).

Протягом останнього десятиріччя П. Мідянка розкрився як особистість у серії цікавих інтерв'ю – із журналістами і письменниками П. Вольвачем, О. Гаврошем, із молодими поетами з Асамблеї митців «Ротонда» – А. Любкою, Л. Белеєм, В. Ковреєм («Ротонда в Поета до 50-ліття Петра Мідянки»). Поет виявився цікавим співрозмовником, оригінальним мислителем. Особа письменника постала і в жанрі щирого інтимного літературного портрета («Мій Мідянка Л. Загоруйко»).

Нові «мідянкознавчі» тексти, написані з любов'ю і романтичним захопленням, певним чином деміфологізували постать поета анахорета, але не зменшили інтересу до його творчості. Так, він живе віддаленому гірському селі Широкий Луг у закарпатській глибинці, так, часто снігами і повенями відрізаний від світу, не бере участі в богемних тусівках, пиятиках, застіллях, але в його телефоні є номери «всієї української літератури»; він витрачає на телефонне спілкування більшу частину грошей, а друзі і шанувальники пересилають йому нову літературу мало не з усієї Європи. Все залишилось так само навіть після одержання ним Національної премії України ім. Тараса Шевченка. Його невелика, але міцна, майже столітня дерев'яна хата заставлена книжками, він інтелектуал і професійний філолог, вчителює тридцять років – викладає українську мову і літературу в сільській школі за багато кілометрів від дому, веде життя простого гірського селянина, правда, останнім часом приводить до ладу обійстя і житло, про що сам згадує в есе «Межовий камінь».

Поет стримано ставиться до літературних критиків, які часто називають його творчість незрозумілою, складною. Таким відповідає: «Я з цікавістю їх прочитав, неоднозначно сприйняв. Але на сам процес творення мною текстів критика мала найменший вплив. Хіба хтось має право вчити мене писати? Автор все одно напише на рівні свого таланту. Критик йому цей талант не додасть і не відніме».

Усі, хто пізнає творчість П. Мідянки, вказують, насамперед, на «герметичність», «закодованість» його поезії («Темний Мідянка» – назва однієї із публікацій про поета). Її вбачають у активній метафоризації поезії («шокуючі метафори»), у використанні автентичної мови закарпатців, мало зрозумілої жителям інших регіонів України («маргінал сучасного закарпатоукраїнського тексту»). Всі сходяться на тому, що його карпатський світ – зміфологізований і сакралізований, що в його поезії відбувся синтез українства та русинства, що він настільки ж український, наскільки європейський – віденський чи празький; показник – переклади його віршів чеською, словацькою, російською, сербською, хорватською, англійською, угорською. До слова, він не ініціює переклади, вони самі знаходять його за тридев'ять земель.

У чому ж парадоксальність поетичної творчості П. Мідянки? Його поезія поєднує глибинну селянську патріархальність (навіть архаїчність, якщо зважити на карпатську ментальність) – із інтелектуальною, культурною та духовною модерністю, а на думку декотрих ще й постмодерністю. Таким він залишається і сьогодні.

Як поет і творча особистість Петро Мідянка почав формуватись у 1970-ті роки. Саме тоді гостро відчув, як дорого дається свобода особистості і свобода творчості. «У 1978 році я почав відкидати від себе оці заготовані наперед схеми. Почався мій внутрішній бунт», – так поет розповідає про небажання писати замовні прокомуністичні вірші-«паровозики». – Це були найостанніші морози над українською інтелігенцією. Це були роки гультяйства і спивання серед студентів та найменшої інтелектуальної зацікавленості. Це був час, коли кожного опікувало КДБ. Якийсь необачний вислів фіксувався недругами чи прислужниками, котрі намагалися зробити наукову кар'єру і спеціально відслідковували вільнодумних студентів. Певний час так було зі мною». Одного разу, відмовляючись виконувати замовлення на ідеологічно витриманий віршик до радянського свята, П. Мідянка написав у районну газету: «Червоний колір мене дратує, як бика на кориді». Звичайно, цей лист редактор відіслав у відповідний відділ університету. Були допити, висліди. «Хтось викрав із гуртожитку мої щоденники, і вони стали виставлятися мені як компромат». Навіть по приїзді додому, в село, «невсипуще політичне око» ще довго відстежувало зустрічі, зв'язки, листування простого сільського вчителя П. Мідянки.

Відмежувавшись від офіційної літератури, інтелектуальну наснагу здобував у «квартирних» негласних зустрічах із молодими приятелями по перу в Києві та Львові. «Власне, там тоді «варилося» українське мистецтво. Там вирували пристрасті, там сходилося моє покоління, там ламалися стереотипи. 80-ті роки були дуже сприятливими для поетів. Квартири моїх друзів ставали нашими. Якесь приватне свято, наприклад, іменини, перетворювалося у свято поезії. Певною мірою це коло сформувало мене як поета» .

Поет не став гострити поетичну риторичку в боротьбі із системою. Він протиставив їй справжню красу і неповторність карпатських гір і лугов, культурне багатство русинського світу, побут і свята простих горян – у поетичному слові. Перша збірка П. Мідянки із символічною назвою «Поріг» з'явилась у 1987 році. Її поетичний простір означений Потиссям: тут пасма гір, «що восени вогнисті», тут «містечок тиха таїна», в яких «під ноги падає сухе винове листя». У Мідянки ця земля не тільки змальована, але й озвучена: «тобі човняр виспіває на Тисі», «солодко клекоче з нір вода», оркестром грає «травнева варіація з хрущами», «чути вовче виття...// Шелестить снігопад». Цей край в першій же збірці означений поліетнічно: ось «чубатий і смаглявий нямеш», тобто сільський благородний господар із Потисся, ось «угрин веснує», а тут «прийшла румунка в місто для прохань».

У першій же збірці Мідянка зачарував особистим неповторним баченням цього казково прекрасного світу, показав його у найменших подробицях природного розмаїття, адже полонина, гірський пейзаж, низинні землі дуже різняться між собою. Поет сховав їх своїми ногами уздовж і впоперек, помічаючи подробиці, які дають змогу читачеві проїнятися магічним дивом карпатських краєвидів. Він знає, як «сльозить ота дика живиця з Рогнески», як «битливі, ярі буйволиці знаходили притулок в болотах», як у горах довгими зимовими вечорами видніється «криволісся під зорями в чорних снігах», як скрипить наст – серен – у лісовій зимовій хащі:

Пройдешся в гори тихо серенами
на дзявкання збережених лисиць,
і як скриплять під дужими ногами
ті серени в оточенні ялиць.

(«Серен співучий і легкі серени»)

У цей верховинський космос органічно вплітаються елементи побуту горян: косіння, лісозаготівля, приготування їжі (а це – мамалига, керечун, кутя, токан, руський чир, фанки, мелейняні коржі, вурда, хліби, ратота, квасні печениці, джумари, жмарки, леквар). У горах їжа добувається нелегко, тому процес вживання їжі у П. Мідянки рівнозначний творенню самого життя.

П. Мідянка вірний своїй Карпатській Русі («країні див, чудних метаморфоз»), яку ніжно називає «вітцівщиною піщською» (тобто, маленькою), «Рутенією, мамізною, дідизною», а рідне село Широкий Луг - «закарпатським Мехіко». Сюди, за віршами поета, долітають зефір із Атлантики, дух помаранчів, сумні канти з Провансу, вітри з Балкан. А як піднімешся в гори, то все центральноєвропейське виднокілля – як на долоні:

І теплом повіє аж від Нішу,
Миртами запахне аж до Спліту.
Описи люблю в Романа Кіша
І його тюльпани розповіті.

(«Гарником жовтіє, золотіє»)

У поезію вкраплюються точні географічні назви, імена, автентична мова закарпатців. Автор запрошує дослухатись до русинського слова, озвучити і відчутти подих праслов'янської давнини. «Мова творить письменника, в тому числі й мене. Вона старіша за автора, керує ним, бо він виріс на ній і сформувався», – визнає сам Мідянка. Ще дуже любить Мідянка вплести у віршований рядок слова з різних мов, як це властиво усім корінним закарпатцям із перекрученими угро-румуно- словако-русинськими коренями. Трапляється і надлишок, але вгризеш оте соковите яблуко-слово з чужого дерева – і дивуєшся, як багато культур, націй, мов треба було обжити і пізнати русинові, щоб стільки всього набити у свою тайстрину. «Шукайте слово!», – провокує поет. Своєрідним хитрим «ребусом» для читача стали назви поетичних збірок П. Мідянки, які він добирав так, що навіть закарпатські старожили не одразу витлумачували оті «фараметлики» (різновид чоловічої сорочки із високим коміром та із особливим стилем вишивки у жителів долини р. Тур'я), «фирес» (лісопильня, тартак), «дижма» (данина), «прімаш» (перша скрипка), «ярмінок» (ярмарок).

Ось тепер до «зюмкла резервацій» – віддалених карпатських ущелин – залетів листочок ільму від Горація, який теж колись оспівав його («Ріс гав'яз, в'яз, чи мо, шовковий ільм?»). Мова закарпатців у поезії П. Мідянки, разом із ознаками зовнішньої екзотики, незвичною вимовою і звучанням, несе інформативність іншого – чужого – культурного тексту. Цей мовленнєвий карпатський феномен складався в інших політичних, історичних, географічних, побутових умовах, тому поруч із літературною українською лексикою звучить як прामова, як голос слов'янських предків. У віршах П. Мідянки суверенність, закритість єдиної культури і мови таким чином порушується, перетин мов утворює нові інтеграційні взаємини культурних текстів. Завдяки цьому поезія П. Мідянки повинна розглядатись як принципово нова комбінація виражальних засобів віршування. «З котрих колін, неборе, ти еси», – постійно нагадує поет і русинам, і українцям про світові глибини їхньої культури.

Як помітив український письменник С. Жадан у статті «Петро Мідянка – русин чи хохол?», у Мідянки «навіть ритм вірша великою мірою залежить від того, які саме географічні назви у цьому вірші перелічені – угорські, словацькі чи німецькі, а вже від цього, відповідно, і залежатиме, буде це ямб чи хорей. Я думаю, це чудесна смерть для силабо-тоніки – остаточно розчинитися у таких поезіях», – іронізує С. Жадан.

У віршах першої збірки «Поріг» – занадто мальовничих, підкреслено пафосних, над чим підсміюється і сам П. Мідянка («розцяцькований рай!») – пробуджувався і формувався ліричний герой, єство якого невіддільне від малої батьківщини, а культурні запиту сягають глибин світової культури. Це поєднання розкриває сьогодні вже хрестоматійний вірш П. Мідянки «Травнева варіація з хрущами», де створено грайливий інтертекст символічної української комахи – хруща, що «перелетів» від Т. Шевченка – до Б.-І. Антонича, а відтак – до П. Мідянки. Поет відчуває свою близькість і до брата-русина Енді Вархола («Сервус, пане Воргол»), і до естетики модерністських експериментаторів Дж. Моррісона, С. Далі («Вайд мед, Мідянку, то гіркий твій мед»), і до колиски європейства – античності.

У наступних збірках («Осередок», «Фараметлики», «Зелений фірес», «Трава Господня», «Дижма», «Срібний примаш», «Ярмінок», «Луйтра в небо», «Вірші з поду», «Марамороський розлом») погляд П. Мідянки менше зосереджується на краєвидах, але все частіше впирається в хати русинів, приглядається до їхнього побуту, звичаїв, аналізує русинське сьогодні. Читачеві розкривається драматизм світобачення поета, пов'язаний із культурною, соціальною, духовною занедбаністю сучасного верховинського світу.

Сам поет у одному з інтерв'ю відверто зазначає: «Закарпаття завжди було і залишається центральноевропейським більше, ніж власне слов'янським чи українським. Це земля великого духу, який я стараюся відроджувати. Саме тому один з моїх віршів називається «Ерделі помер не в Парижі». На жаль, закарпатці цього не цінують. У нас більш престижно бути заробітчанином, ніж вчителем чи поетом. В цьому і є суть Закарпаття. Ми маємо багатючий духовний ґрунт, але бачить його той, хто хоче і вміє бачити. Нас не цінують лише тому, що ми самі себе не цінуємо, але це вже заяложена істина. Ще одна відмітна деталь Закарпаття – велика різноманітність людей, строкатість, що є основою європейської толеранції».

Про те, що ця поліетнічність – не вигадка, не красивий міф, а драма, що зумовила минуле і сьогодні вічних найманців Європи, свідчить у П. Мідянки невербальний текст – стара мадярська топографічна карта, яку роздивляється, «бичелює» автор у останньому вірші збірки «Трава Господня». Мадярські коси, німецькі смаколики, величальні святій Угорщині, релігійні протистояння, слава великій Русі – цілий запаморочливий генетично-історично-

географічний «обертос», приреченість на вічне очікування «наступного пана». («Який тяжкий цей клерикальний спір, Яка тяжка ся руська Візантія!»).

У П. Мідянки нема готових рецептів оновлення, але в його віршах відчувається великий біль, сум, а іноді й розпач.

В цім скупім гайнальському фольклорі,
В цих рясних нещирих матюках,
В добре напакованій коморі
Видиш ти не втіху, але жах.
Ще не божевільні й богадільні –
Замордована, згайтована душа...
Недарма в селі по три молільні,
Кілька вір, не вартих і гроша.

Заробітчанство, історичні блукання закарпатців по націях та імперіях, як наслідок – занедбаність своєї культури і орієнтація на пересічні цінності. Інтерес села – до майна, до обійстя, до дешевого фолку. Запити – тільки матеріальні, не духовні. Але Мідянка докоряє землякам по-домашньому, смиренно, по-християнськи: закарпатська земля народжувала опришків, але більш багатою вона була на священників. «Невиказана Божа теплота» - саме це перевершує критичну налаштованість і сарказм ліричного героя («Тут чорний ліс»).

Моя гунцутська родіно мала,
Безстидна, безобразна, неїмуща,
Де угольсько-широколузька пуща,
Троянди й папороть, тернина і скала.

Чому тебе я з Господом любив?

Перетворення народної культури в маскультуру, духовної спраглості – в жадобу видовищ болюче для поета. Він протиставляє цьому широкий історичний, релігійний, культурницький інтертекст у своїх віршах, насамперед, у збірці «Трава Господня», звертаючись до свого народу, до його інтелігенції:

Служителі: Грибовський, Ізай, Папп,
Храмостроїтелі... анклизія, коблина.
У первозданних горах зорепад,
Ялини, свічі, сіно, синя глина...

Чужі печатки з Угрії, хижки,

Вінці золочені, весілля, наречені.
Несем свої беремена тяжкі –
Інтелігенція розрізнена, хоч вчена.

Поет закликає пам'ятати, що «в старовинних грамотах у Повчі руських родів предовгий поминник». Цінності його земляків – древні, як і поминник: власна честь, тверда віра, збереження батьківського дому і краю, повага до іншої культури і обрядності. У «Ільмовому листочку» можна побачити ознаки змін: спраглим душам закарпатських одісеїв все частіше знадобляться церква, монастир, покаянна «молитва ігуменій, бо пропащ» («Росте зелена папороть-орляк»).

П. Мідянка володіє інтонаціями щирої і піднесеної молитви-покаяння, суду над самим собою («Лукавий, Боже, пред Тобою есьм»), духовної пісні і псалма («І знову лагідна, і пещена Петрівка», «На Богородицю процесія», «Де білі гладіолуси на Спаса?»). Його поезія багата і на сонет – ніжний, ліричний, стриманий («Солодкий звук лужанської неділі»). Сонети присвячені просвітителям – будівникам культури, художникам Й. Бокшаю, А. Ерделі, Г. Глюку, священикам («Владімір Потапов», «Всеволод Коломацький», «Михаїл Продан», «Юрій Русинко»), їхній подвиг – у відданості своїй справі, у щоденному непоказному служінні людям і землі, на якій жили. У «Ільмовому листочку» з'явився і жанр епітафії («Ти спочиваєш. Може, між святих...»).

Багато віршів П. Мідянки присвячено жінкам-«рускиням» із когорти творчої інтелігенції: І. Невицькій, Є. Кремницькій, Е. Медвецькій, Л. Баботі, Н. Штефуці, простій лужанській односельчанці. У цій збірці до них долучаються прекрасні гуцулки – Т. Бурачинська, М. Волянська, О. Зеленчук-Рибарук. Кожна виступає у своєму оточенні, навіть у своїй психологічній мотивації. Ці меморії – прощання із натхненниками 70-х років, із тими, хто творив верховинський космос у слові і у пензлі, ностальгійна згадка про «андеграунд на слабенькім вітрі», який П. Мідянка застав у 70-х, і пафос якого розминувся з життям.

Цього не можна повернути, але на це треба оглядатись, творячи свої Універсуми.

П. Мідянка міфологізує, але не ідеалізує минуле. Русини – «і вічність всю поденники та слуги», їх сьогодні, як і колись, «жене біда на вавилонські ріки». Та сучасники мають дещо інше ставлення до праці, краю, духовних традицій («а ми п'ємо надмірно алкоголь», «ці заблукали в Босну, в Пріедор/ і їм – чужини, їм – ціла Європа», «богобоязних ще Господь приємле на головешках спалених церков»).

«Ільмовий листочок» – збірка, в якій вперше вміщено велику кількість прози П. Мідянки – 20 есеїв. Тематично вони перегукуються з поезією, доповнюють її портретами цікавих людей, дорожніми нотатками, записами про народні звичаї, обрядовість, карпатську

автентичну архітектуру. Автор надзвичайно обізнаний у слов'янській історії та культурі, уважний до подробиць побуту, праці, мови. Здається, через єство поета пропущені деталізовані, проте лаконічні етюди з «етнопсихології» та «етносоціології». Якими ж різноликими і багатокультурними постають Карпати, від гуцульської Криворівні до Сяну, Тиси, Теремлі, Тересви, Ужа! Як мало ми знаємо їх і, на жаль, не бачимо, навіть коли дивимось уприуту! Скільки цікавих людей живе поруч із нами ...

У кількох есеях йдеться про «празники». Наприклад, Великдень у традиціях закарпатців постає в творі «Черешня на Великдень розцвіла», – в атмосфері піднесеного весняного настрою, ніжної за кольорами і запахами природи, передсвяткового душевного трепету. Петрівка та день рівноапостольних Петра і Павла для Мідянки Петра – особливі свята. Есе «Петрівка 2010» розповідає про свято у Космачі, проведене разом із поетом Василем Герасим'юком, вихідцем із Гуцульщини. Постає живий і виразний шматок життя, в якому переплітаються природний ландшафт («синява карпатського неба так гармоніює зі зеленою хашею»), культурні феномени («я розкрив рота: з церкви легіні у вишиванках винесли корогви з космацькою вишивкою»), а ще «пахне молоком, сіном, смердять мокрі онучі, випікається на сонці посуд».

Карпати наближаються до читача ще однією культурницькою «мандрівкою» в Космач («Українські Афіни»), замальовкою про поїздку рідним краєм з Томашем Вашутом, чеським перекладачем («Розумом до Окциденту – серцем до Орієнту»), спогадами про поетичний фестиваль «Форт-місія», де простір наповнений звучанням художнього слова і ритму, а не випарами пива, горілки чи шашликів («Під Перемишлем, де Сян пливе зелений»).

Особливою ніжністю і теплотою пронизані есе про творців слова – відому українську письменницю Христину Кериту («Краплина роси»), священника, письменника, просвітителя Юрія Станинця та його роман «Сусіди» («Елопея століття»), поета великого таланту, драматичної долі і, на жаль, короткого земного життя Ігоря Римарука («Політ Гоголя»). Тримати естетичний рівень, не втрачати духовний зміст закликає П. Мідянка своїх друзів і колег у есе «Ми лишилися там, де ридає Господь» – про презентацію книги творів А. Ерделі «IMEN».

Есе П. Мідянки – це й спроба зрозуміти менталітет сучасного села у ставленні до землі, де залишилась боротьба за межі, але відходить у минуле важка й радісна праця на землі, землеробська традиція і відповідальність («Термокса», «Межовий камінь», «Запущене поле»). Край і люди змінюються, та чи на краще, – тривожиться душа чи не останнього українського письменника-селянина.

Стиль прозових замальовок П. Мідянки не публіцистичний, не просвітницький, а радше нагадує епістолярний діалог з давніми друзями і однодумцями: їм це цікаво, вони поцінують і відгукнуться. Яскраві поетичні коди, якими митець завершував свої сонети, перетекли у афористичність і виразність прози: «Неподалік Ужоцького перевалу витікає «срібнолентний Сян» і на скрижалях історії «Молода Муза» бухає в монопольці з Іваном Франком, бешкетує Стефан Чарнецький» («Петрівка 2010»).

Загалом можна говорити не лише про індивідуально-авторський стиль, але й про стильність письма П. Мідянки. Автор – уважний і прискіпливий споглядач, навіть серед руїн і бруду – естет. Він щирий у почуттях, але вміє обійтись без сльози і надриву, переконливий, але не нав'язливий, мудрий і розважливий, але по-дитячому відкритий і довірливий.

П. Мідянка поетично, а тепер ще й ліро-епічно відтворює світ, обернутий у минуле, шукаючи там константи буття для сучасності. Він веде пошук на перетині епох, культурних традицій, мов, художнім словом відповідаючи на глибинний запит української культури, – зрозуміти себе у контексті людства і цінувати свою неповторність.

Наталія БЕДЗІР